

ОКРЕМІ ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАБРУДНЕННЯ ЧОРНОМОРСЬКО-АЗОВСЬКОГО БАСЕЙНУ

Толкаченко О.В.,

к. ю. н., доцент

кафедри цивільно-правових дисциплін

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Стаття присвячена проблемним питанням забруднення морського середовища Чорноморсько-Азовського басейну. Використовуючи положення міжнародного права та національного законодавства України, а також положення теорії екологічного права, проводиться аналіз змісту поняття «забруднення морського середовища».

Ключові слова: морське середовище, забруднення, шкідлива речовина, транскордонний вплив, Чорне море, Азовське море.

Толкаченко Е.В. / ОТДЕЛЬНЫЕ ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ЗАГРЯЗНЕНИЯ ЧЕРНОМОРСКО-АЗОВСКОГО БАСЕЙНА / Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова, Украина

Статья посвящена проблемным вопросам загрязнения морской среды Черноморско-Азовского бассейна. Используя положения международного права и национального законодательства Украины, а также положения теории экологического права, проводится анализ содержания понятия «загрязнение морской среды».

Ключевые слова: морская среда, загрязнение, вредное вещество, трансграничное воздействие, Черное море, Азовское море.

Tolkachenko O. V. / SEPARATE LEGAL ASPECTS OF THE POLLUTION OF THE BLACK-AZOV SEA BASIN / Odessa National Mechnikov University, Ukraine

The article is devoted to the problems of marine environment pollution in the Black Sea and Azov Sea. Using the international law provisions, the provisions of the national legislation of Ukraine and theory provisions of the ecological law, the analysis of the concept meaning «marine environment pollution» is done.

The marine environment pollution means direct or indirect human infusion of the substance or energy into the marine environment, including estuary, which leads or could lead to such detrimental consequences, as harm to the living resources and the life in the sea, danger for the human health, interference to the sea activities, fishing and all other rightful types of sea use, decrease in quality of the sea water and worsening terms of the leisure time activities.

The pollution is caused by the harmful substance. The term «harmful substance» is generally defined in the Convention about the Black Sea protection from the pollutions and is defined as every dangerous, poisonous or other substance, which, when it finds itself in the marine environment because of its toxicity, steadiness and ability to the accumulation in the living organisms, causes pollution and influences negatively on the biological processes. National and international law include to the harmful substance oil, residue of oil, used oils, oil-containing and ballast waters, waste waters, rubbish and the rest of the chemical substance, which is transported on the ships in bulk, unpacked and in the packing.

Marine environment pollution control helps to ensure the preservation of the biodiversity, maintenance and restoration of the functions of the marine ecosystem. UN-Convention of the maritime law determines obligations of the states to take the preventive steps during the fulfillment of the maritime activities under their jurisdiction or control. There are two conditions of the fulfillment of this activity: 1. It shouldn't aggrieve other states and their marine environment with the pollution. 2. Pollution, which is the result of the incident or fulfillment of the maritime activities, shouldn't spread out of the regions, where the states are exercising their sovereign rights.

In order to assume every possible measure for the prevention, reduction and keeping under control the marine environment pollutions, the states try to set up the global and regional norms, standards, practice and different procedures. The marine ecosystem pollution has the transboundary character, as a result of it the states of the Black-Azov sea basin take part in the transboundary cooperation, which is the important factor for the ensuring of the economical development of the seaside regions and should be fulfilled in the recreational, ecological, transport and social directions.

Key words: marine environment, pollution, harmful substance, transboundary character, Black Sea, Azov Sea.

Забруднення морського середовища Чорноморсько-Азовського басейну призводить до цілої низки негативних факторів, які відображаються на економічному, соціальному та духовному стані населення країни. Це, перш за все, втрата біологічного різноманіття морського середовища, зниження якості рекреаційних і лікувальних ресурсів, загроза збільшення негативних геологічних процесів, зменшення продовольчої бази і т.д. Однак ці та інші проблеми мають не тільки національний, а й транскордонний характер, що не може не вплинути на ресурси Світового океану в цілому. На сьогоднішній день коло джерел забруднення морського середовища розширюється, тому постає нагальне питання про визначення змісту терміну «забруднення морського середовища».

Теоретичну основу даного дослідження склали наукові праці юристів-міжнародників та фахівців з екологічного права, а саме: Н. Д. Амалян, В. І. Андрейцева, Г. І. Балюк, С. О. Боголюбова, М. М. Бринчука, М. І. Васильєвої, І. В. Вітовської, О. М. Вилегжанина, О. Ф. Висоцького, Ю. О. Вовка, А. П. Гетьмана, С. П. Головатого, Т. В. Григор'євої, О. Л. Дубовик, І. І. Каракаша, О. С. Колбасова, Ю. М. Колосова, В. М. Корецького, Н. Р. Малишевої, С. В. Молодцова, В. В. Петрова, В. К. Попова, В. І. Сапож-

нікова, О. В. Черноус, Ю. С. Шемшученка, М. В. Шульги, О. А. Щипцова та ін. В той же час, у зв'язку з антропогенним навантаженням на будь-які природні об'єкти взагалі і на морське середовище зокрема, а також розширенням кола джерел забруднення морської екосистеми, виникла необхідність в дослідженні питання щодо визначення змісту поняття забруднення морського середовища з точки зору науки екологічного права, а також джерел забруднення для розробки механізму подальшого утримання їх під контролем та встановлення норм, стандартів, процедур тощо для запобігання забруднення морської екосистеми.

Метою статті є теоретичне обґрунтування окремих правових аспектів забруднення морського середовища з врахуванням положень міжнародного морського права та екологічного права, а також норм національного законодавства України.

Отже, в широкому значенні забруднення навколишнього природного середовища визначається як «фізико-хімічна зміна складу природної речовини (повітря, води, ґрунту), яка загрожує стану здоров'я та життю людини, природному середовищу, яке оточує її» [1, с. 3]. У вузькому значенні забруднення морського середовища означає привнесення людиною, прямо чи посередньо, речовин або

енергії в морське середовище, включаючи естуарії, яке призводить або може призвести до таких згубних наслідків, як шкода живим ресурсам і життю в морі, небезпека для здоров'я людини, утворення перешкод для діяльності на морі, в тому числі для рибальства та інших правомірних видів використання моря, зниження якості використаної морської води та погіршення умов відпочинку [2].

Забруднення спричиняється шкідливою речовиною. Поняття «шкідлива речовина» в загальному вигляді визначено у ч. 4 ст. II Конвенції про захист Чорного моря від забруднення як будь-яка небезпечна, отруйлива або інша речовина, що, опинившись у морському середовищі, чезре свою токсичність, стійкість і здатність до акумуляції в живих організмах викликає забруднення або негативно впливає на біологічні процеси. Більш конкретизоване поняття шкідливої речовини міститься у п. 1.3. Правил реєстрації операцій зі шкідливими речовинами на судах, морських установках і в портах України, затверджених Наказом Міністерства транспорту України від 10 квітня 2001 року № 205 [3]: «будь-яка речовина, яка, потрапляючи в море, здатна створити небезпеку для здоров'я людей, завдати шкоду живим ресурсам, морській флорі і фауні, порушити природну привабливість моря як місця відпочинку або завдати шкоди іншим видам правомірного використання моря і включає будь-яку речовину, яка передбачена MARPOL 73/78. До шкідливих речовин у цьому нормативному документі віднесені нафта, нафтові залишки, відпрацьовані мастила, нафтовмісні лляльні і баластні води, стічні води, сміття та залишки хімічних речовин, що перевозять на судах наливом, навалом і в упаковці».

Негативний вплив шкідливих речовин на стан Чорноморсько-Азовського басейну був юридично визначений у Концепції охорони та відтворення навколишнього природного середовища Азовського і Чорного морів, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 10 липня 1998 року №1057: «На сьогодні екологічний стан Азовського і Чорного морів вкрай незадовільний. Обсяги скидання забруднюючих речовин тільки з території України щорічно досягають 340-390 тис. тонн. Рівень забруднення морської води в окремих акваторіях прибережної смуги перевищує гранично допустимі концентрації нафтопродуктів у 2-7 разів, фосфору та фенолів – відповідно у 10 і 5 разів, а також інших речовин. В осінній період значно знижується вміст розчиненого кисню в придонному шарі води у шельфовій зоні, що обумовлює загибель в його межах практично всіх видів тварин і рослин. За останні десять років внаслідок забруднення морів та привнесення нових видів рослин і тварин, небезпечних для місцевої флори та фауни, обсяги вилову риби в Азовському і Чорному морях зменшилися у 5 разів» [4].

Забруднення спричиняє евтрофікацію та негативні функціональні і структурні зміни у морських екосистемах. В цілому, така ситуація призводить до наступних наслідків: загроза непоправної втрати біологічного різноманіття морів; зниження якості морських рекреаційних ресурсів; стрімке зменшення обсягів вилову риби і заготівлі морепродуктів; руйнування морського берега та інтенсифікація негативних геологічних процесів; загроза здоров'ю населення; загроза зникнення видів тварин і рослин, що занесені до Червоної книги України [4; 5]. Зокрема, інтенсивне забруднення води і донні відклади нафтопродуктів, згідно ч. 2 розд. 4 Концепції розвитку рибного господарства в Україні, зумовили зменшення кормової бази, площ нагулу та відтворення цінних видів риб, скорочення обсягів їх добування в Чорноморському басейні. Забруднення морського середовища призводить також до незворотних збитків ландшафтам, що складають природну, культурну, історичну або естетичну спадщину та становлять загрозу для традиційного способу життя й культурної діяльності місцевих громад.

Контроль за забрудненням морського середовища допомагає забезпечити збереження біорізноманіття, під-

тримку та відновлення функцій морської екосистеми. Пункт 2 ст. 194 Конвенції ООН з морського права встановлює обов'язок держав вживати профілактичні (запобіжні) заходи при здійсненні морегосподарської діяльності під їх юрисдикцією або контролем. Є дві умови здійснення цієї діяльності: 1) щоб вона не завдала шкоди іншим державам та їхньому морському середовищу шляхом забруднення; 2) щоб забруднення, яке є результатом інцидентів чи морегосподарської діяльності, не поширювалося за межі районів, де держави здійснюють свої суверенні права. Дане положення знайшло свій розвиток у ст. 195 Конвенції ООН з морського права у вигляді обов'язку держави не переносити шкоду або небезпеку забруднення та не перетворювати один вид забруднення на інший.

Стаття 208 Конвенції ООН з морського права встановила обов'язок прибережних держав вживати всі можливі заходи для відвернення, скорочення і збереження під контролем забруднення морського середовища. З цією метою держави намагаються встановити глобальні та регіональні норми, стандарти та практику, процедури для запобігання, скорочення та збереження під контролем забруднення [2].

Треба сказати, що забруднення має транскордонний характер. Стаття 1 Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище в транскордонному контексті від 25 лютого 1991 року (Еспо, Фінляндія) [6] надає наступне визначення транскордонного впливу: «будь-який вплив, не тільки глобального характеру, у районі, який знаходиться під юрисдикцією тієї чи іншої Сторони, викликаний запланованою діяльністю, фізичне джерело якої розташоване повністю чи частково у межах району, який підпадає під юрисдикцію іншої Сторони». З метою запобігати такому забрудненню, відповідно до ч. 1 ст. 4 Додатку 1 «Території, що охороняються» до Протоколу про збереження біорізноманіття та ландшафтів Чорного моря до Конвенції про захист Чорного моря від забруднення: «У рамках національного природоохоронного законодавства та політики Договірні Сторони вживають всіх необхідних заходів для гармонізації природоохоронних заходів на територіях, що охороняються, зокрема управління транскордонними територіями, що охороняються, скоординовані дослідні та моніторингові програми в басейні Чорного моря» [7].

В результаті Договірні Сторони беруть участь у транскордонній співпраці, яка є важливим чинником для забезпечення розвитку економіки приморських регіонів та повинна здійснюватися за рекреаційними, екологічними, транспортними та соціальними напрямками [8]. Іншими словами, мова йде про міжсекторальну взаємодію на регіональному та національному рівнях щодо запобігання забрудненню морського середовища. У зв'язку із вищевикладеним, слід зазначити, що, як правило, національне законодавство та заходи повинні бути не менш ефективними, аніж міжнародні норми, стандарти, процедури та практика [2].

Здійснюючи аналіз правового регулювання запобігання забрудненню морського середовища, можна виділити наступних суб'єктів, які залучені до відповідних правовідносин: міністерства та інші центральні органи державної влади, що представляють державу на міжнародному рівні, підприємства, установи та організації, громадяни, іноземні фізичні і юридичні особи.

Забруднення може бути спричинене стихійними силами природи або антропогенною діяльністю людини. Антропогенний тиск на навколишнє середовище Азовського та Чорного морів зумовлений великою кількістю здійснюваної морегосподарської діяльності, що впливає на стан цих морів. Як результат, серед основних проблем в цій галузі в Україні називаються: незадовільний стан морських транспортних засобів, систем очищення побутових стоків та утилізації твердих відходів [3].

Отже, зважаючи на вищевикладене, необхідно підсумувати, що забруднення морського середовища може

спричинятися будь-якими шкідливими речовинами, які потрапляють в море внаслідок безпосередньо антропогенної діяльності людини (наприклад, морською господарською діяльністю) чи внаслідок природних стихійних ситуацій, в результаті чого виникають чи можуть виникнути негативні фактори, які впливають прямо чи посередньо на здоров'я людини, на сталий розвиток біологічного різноманіття Чорного і Азовського морів, появу нових видів рослин і тварин, небезпечних для живих організмів місцевої флори та фауни, зниження рекреаційної та лікувальної якості морських ресурсів, зменшення кормової бази, руйнування морського берега, зростання негативних

геологічних процесів тощо. Забруднення морської екосистеми носить транскордонний характер, в результаті чого держави Чорноморсько-Азовського басейну беруть участь у транскордонній співпраці, яка є важливим чинником для забезпечення розвитку економіки приморських регіонів та повинна здійснюватися за різноманітними напрямками.

Враховуючи збільшення навантаження на природні об'єкти внаслідок антропогенної діяльності людини та її вплив на морську екосистему, в подальших дослідженнях буде запропоновано класифікацію видів забруднень залежно від видів морегосподарської діяльності та джерел, що спричиняють дане забруднення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Петров В. В. Экологическое право России : Учебник для вузов / В. В. Петров. – М. : изд-во БЕК, 1995. – 557 с.
2. Конвенція ООН з морського права від 10 грудня 1982 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_057
3. Правила реєстрації операцій зі шкідливими речовинами на судах, морських установках і в портах України: Наказ Міністерства транспорту України від 10 квітня 2001 року № 205 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 22. – Ст. 1022.
4. Концепція охорони та відтворення навколишнього природного середовища Азовського і Чорного морів : Постанова Кабінету Міністрів України від 10 липня 1998 року № 1057 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 28. – Ст. 77.
5. Загальнодержавна програма охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів : Закон України від 22 березня 2001 року № 2333-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 28. – Ст. 135.
6. Конвенція про оцінку впливу на навколишнє середовище в транскордонному контексті від 25 лютого 1991 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://search.ligazakon.ua>.
7. Протокол про збереження біорізноманіття та ландшафтів Чорного моря до Конвенції про захист Чорного моря від забруднення від 14 червня 2002 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_175.
8. Морська доктрина України на період до 2035 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 07 жовтня 2009 року № 1307 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1307-2009-p>.